

Profesor Janusz Gnitecki (1945-2008)¹

Dnia 23 lutego 2008 roku zmarł prof. dr hab. Janusz Gnitecki, uczony, nauczyciel akademicki, pracownik Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu, Prezes poznańskiego oddziału Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego, członek Komitetu Nauk Pedagogicznych Polskiej Akademii Nauk.

Pożegnaliśmy Autora 34 monografii, 362 artykułów i rozpraw naukowych oraz Redaktora 18 prac zbiorowych - jak napisał Profesor Janusz Gnitecki w informacji o sobie zamieszczonej na dwóch wydanych już tomach niedokończonych trylogii, zatytułowanej *Wstęp do ogólnej metodologii badań w naukach pedagogicznych*. Ukazały się jednak tylko dwa kolejne tomy tego tryptyku, zatytułowane:

- tom I. *Status metodologiczny nauk pedagogicznych*, Poznań 2006;
- tom II. *Tworzenie wiedzy o edukacji w naukach pedagogicznych*, Poznań 2007.

Przedwczesna śmierć tego Uczonego i Dobrego Człowieka wyprzedziła niestety ukazanie się tomu III, zatytułowanego *Metody i przetwarzanie wyników badań w naukach pedagogicznych*.

Otrzymamy więc w darze - pomimo wszystko - całą trylogię, która będąc syntezą dotychczasowego dorobku Profesora w zakresie metodologii badań pedagogicznych, wydaje się swoistym testamentem, zawierającym ważne przesłanki i przesłania dla legitymizacji wiedzy o edukacji. Nie zdążymy tylko podziękować Autorowi za trud włożony w przygotowanie omawianego tryptyku. Jestem jednak przekonana, że wkład merytoryczny i orga-

¹ Publikowany tutaj tekst ukazał się pod zmienionym tytułem: Profesor Janusz Gnitecki nie żyje, w: *Roczniku Pedagogicznym* pod redakcją M. Dudzikowej, tom 31 z 2008 roku (ss. 167-172).

nizacyjny Profesora Janusza Gniteckiego jako członka Rady Programowej Seminarium Metodologii Pedagogiki² okaże się gwarancją należytej pamięci o jego dorobku związanym z problematyką metodologiczną. Choroba była przyczyną, że na I Seminarium Metodologii Pedagogiki, którym w roku 2004 zainaugurowaliśmy cykl spotkań, zabrakło obecności Profesora, ale nie zabrakło jego głosu, który został zatytułowany *Orientacje metodologiczne we współczesnej pedagogice*³. Ukazał się też tom materiałów z II Seminarium Pedagogicznego⁴, a w nim dwa teksty Profesora, zatytułowane: 1) *Eksplikacja pojęcia „przedmiot badań pedagogiki”*, 2) *Obiektywistyczne i konstruktywistyczne podejście do przedmiotu badań pedagogicznych*. Jakby wiedział, że nie zabierze głosu na trzecim seminarium, które odbyło się w Łodzi w dniach 14 i 15 kwietnia 2008 roku. Minutą ciszy na tym spotkaniu uczciliśmy pamięć naszego Kolegi, Profesora, członka Rady Programowej Seminarium Metodologii Pedagogiki, Uczonego i Dobrego Człowieka.

Przedwczesna śmierć prof. dra hab. Janusza Gniteckiego sprawiła, że wspomnienie o nim zaczęłam od tego, w czym razem uczestniczyliśmy z innymi przedstawicielami polskich środowisk akademickich, a czego kontynuację i dokończenie pozostawił już innym. Odszedł bowiem w pełni sił twórczych i dlatego pewnie nie doczekał wszystkich należnych mu zaszczytów. Gratyfikacje w nauce mają najczęściej charakter odroczonej, a najważniejszy, już powszechnie znany dorobek intelektualny profesora powstał w ostatnim dwudziestolecu. Przedwczesna więc byłaby pokusa dokonania syntezy i pełnej jego oceny.

Moja potrzeba napisania o Profesorze powodowana jest jednak czymś innym niż wspólne uczestniczenie w pracach Rady Programowej Seminarium Metodologii Pedagogiki. Jako przewodnicząca Zespołu Pedagogiki Ogólnej, powołanego w ramach Komitetu Nauk Pedagogicznych Polskiej Akademii Nauk, chciałabym zwrócić uwagę i zachować w pamięci środowiska pedagogów przede wszystkim wkład Profesora w to, co możemy nazwać dorobkiem tego Zespołu. Zamiar ten dookreśla jednocześnie granice czasowe, wyznaczając jako cezurę 1989 rok.

O wcześniejszym okresie życia mojego Kolegi Janusza wiem niewiele, tylko tyle ile mówią wszystkim dostępne źródła danych i informacji. Urodził się dnia 29 października 1945 roku w Łęgu Piekarskim. Jako absolwent Studium Nauczycielskiego w Kaliszu (studiował na kierunku biologiczno-chemicznym, przygotowując się do zawodu nauczyciela) podjął studia na Wydziale Matematyczno-Fizyczno-Chemicznym Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu oraz na Wydziale Ogrodniczym poznańskiej Akademii Rolniczej. Droga do pedagogiki wiodła więc poprzez praktykę nauczycielską. Najpierw (w latach 1970-1974) pracował jako nauczyciel w szkołach podstawowych i średnich, a od roku 1975 został nauczycielem akademickim. Pierwszym jego miejscem pracy

² I Seminarium Metodologii Pedagogiki (inauguracyjne) zorganizowane zostało w 2004 roku w wyniku współpracy lubelskiego oddziału PTP oraz środowisk akademickich Lublina. To seminarium zostało zorganizowane pod patronatem PTP oraz patronatem naukowym KNP PAN, a powołana Rada Programowa, do której wszedł także prof. dr hab. Janusz Gnitecki, składająca się z reprezentantów wszystkich ważniejszych środowisk akademickich, stała się odpowiedzialna za tworzenie instytucjonalnych warunków dla rozwoju badań nad problematyką metodologiczną.

³ J. Gnitecki (2006). *Orientacje metodologiczne we współczesnej pedagogice*. W: D. Kubinowski, M. Nowak (red.) *Metodologia pedagogiki zorientowanej humanistycznie*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.

⁴ W: K. Rubacha (red.) (2008). *Konceptualizacje przedmiotu badań pedagogiki*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.

w tej roli zawodowej była Katedra Pedagogiki w poznańskiej Akademii Rolniczej (1975-1982), a później Instytut Pedagogiki na Uniwersytecie Adama Mickiewicza w Poznaniu, gdzie pełnił funkcję wicedyrektora Instytutu Pedagogiki (1987-1990) oraz kierował Zakładem Pedagogiki Ogólnej i Metodologii Pedagogiki, a od roku 1995 Zakładem Metodologii.

Od czasu, kiedy zaczęliśmy ze sobą korespondować, wiem jeszcze, że mieszkał razem z żoną Krystyną w małej miejscowości Luboń i troszczył się o dwójkę swoich dorosłych dzieci (syna i córkę). Wtedy, kiedy chodziło jednak o możliwość szybkiego telefonicznego porozumienia się z Januszem, to najłatwiej było go zastać w Zakładzie Metodologii Pedagogiki, którego był Kierownikiem.

Z powszechnie dostępnych źródeł możemy odczytać, że stopień doktora uzyskał w 1977 roku, a stopień doktora habilitowanego w 1985 roku, obydwu na Uniwersytecie Adama Mickiewicza, a promotorem jego pracy doktorskiej był prof. zw. dr hab. Kazimierz Denek. Tytuł naukowy został Mu nadany postanowieniem Prezydenta RP z dnia 22 lipca 1998 roku. Pierwsze prace naukowe Profesora były związane z dydaktyką, a dokładniej z problematyką kształcenia rolniczego. Są to, między innymi, dwie monografie z lat osiemdziesiątych:

- *Metodologiczne problemy badań nad efektywnością kształcenia rolniczego*. Warszawa: MOMAR, 1981;
- *Efektywność kształcenia*, Poznań: Wydawnictwo AR, 1983.

Mój osobisty kontakt z nieobecnym już wśród nas prof. dr hab. Januszem Gniteckim zaczął się jednak od innych książek napisanych przez Niego. Książki, o których myślę, zostały wydane z klauzulą „do użytku wewnętrznego”, a były one następujące:

- *Koncepcja pedagogiki ogólnej*, Poznań 1989;
- *Metodologiczne problemy pedagogiki prakseologicznej*, Poznań 1989;
- *Elementy metodologii badań w pedagogice hermeneutycznej*, Poznań 1989;
- *Zarys metodologii badań w pedagogice empirycznej*, Poznań 1990;
- *Problemy rozwoju edukacji*, Poznań 1991.

Wszystkie te książki (z powodu formy lepiej byłoby je nazwać broszurami) zostały wydane przez Polskie Towarzystwo Pedagogiczne, którego Prezesem oraz Redaktorem Naczelnym Wydawnictwa Naukowego PTP - oddział w Poznaniu, był Janusz Gnitecki⁵. Ostatnia z wymienionych prac nie była pracą autorską, ale wydana pod redakcją Janusza Gniteckiego. Zawiera ona materiały z sympozjum, które odbyło się 27 maja i 25 października 1991 roku, a jego uczestnicy obradowali na temat: *Filozofować w kontekście edukacji*. Przypomnę, że przywracanie pedagogice aspektu filozoficzności, teoretyczności i historyczności stało się możliwe po roku 1989. We wprowadzeniu Redaktor tak napisał: „Filozofować w kontekście edukacji oznacza rozmyślać o powstawaniu, wyzwalaniu się, przechowywaniu, odrzucaniu i tworzeniu nowych złudzeń w pedagogice. (...) Refleksja filozoficzna w kontekście edukacji rzadko powstaje w momentach zastoju i rutyny, jest raczej

⁵ Tę informację łatwo zrozumieć fałszywie, jeżeli nie ma się wiedzy o transformacji ustrojowej na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych i jej skutkach w dziedzinie nauki i edukacji, w tym także odnoszącej się do problemów cenzury, wydawania prac naukowych, w pedagogice odnoszących się szczególnie do obszaru badań przypisywanych w dzisiejszych zasobach słownikowych „pedagogice ogólnej”.

symptodem pewnego przełomu dokonującego się w obrębie nauk pedagogicznych” (s. 5). Aż chciałoby się dalej cytować.

Moje spotkanie z wymienionymi tekstami było raczej przypadkowe⁶, Osoby nie było mi jeszcze dane poznać. Sięgając pamięcią do momentu zakupu tych książek, przypominam wielką radość spowodowaną odkryciem, że oto w Poznaniu istnieje i pisze książki pedagog, który również opowiada się za wyjściem poza dominujący paradygmat tzw. „pedagogiki praktycznej”, opowiada się za przywróceniem pedagogice jej filozoficzności, teoretyczności i historyczności, rekonstruuje różne koncepcje uprawiania pedagogiki ogólnej, podejmuje próby budowania nowej koncepcji pedagogiki ogólnej jako metateorii. Najbardziej oryginalnym wkładem Autora owych kilku broszur wydawała mi się jednak podjęta przez Autora próba zrekonstruowania i konstruowania trzech paradygmatów uprawiania pedagogiki, a mianowicie: pedagogiki prakseologicznej, pedagogiki hermeneutycznej i pedagogiki empirycznej.

Osobiście poznałam Profesora Janusza Gniteckiego w 1993 roku na konferencji, którą zorganizowałam w 1993 roku. Zaproszonych przedstawicieli różnych dyscyplin naukowych – chodziło bowiem o debatę o charakterze interdyscyplinarnym – łączył namysł nad problemem racjonalności pedagogiki w warunkach zmiany. W materiałach wydanych z tej konferencji zamieszczony został też głos Profesora⁷. Na następnej konferencji, którą zorganizowałam w 1995 roku pod patronatem Komitetu Nauk Pedagogicznych PAN oraz dzięki szczególniemu wsparciu pierwszego Przewodniczącego Zespołu Pedagogiki Ogólnej – prof. dra hab. Romana Schulza, obecny na niej Janusz Gnitecki wystąpił z referatem na temat *Możliwości uprawiania pedagogiki ogólnej jako teorii krytycznej i metateorii*⁸. Na tej konferencji prof. dr hab. Roman Schulz zaproponował, aby wszyscy uczestnicy konferencji stali się członkami tego Zespołu i zaangażowali się w realizację jego zadań. W wyborach do KNP PAN, które miały miejsce w 1999 roku wielu członków tak powołanego Zespołu zostało faktycznie wybranych, między innymi członkiem KNP PAN stał się również Profesor Gnitecki. Dodajmy jednak, że w czasie tych wyborów Profesor Gnitecki był już znany środowisku pedagogów jako organizator III Ogólnopolskiego Zjazdu Pedagogicznego, który miał miejsce w Poznaniu w dniach 21-23 września 1998 roku oraz współredaktor księgi⁹, w której zamieszczone zostały najważniejsze teksty przedstawione w czasie obrad Zjazdu. W roku 1999 ukazała się nie tylko księga pozjazdowa, ale także praca pod redakcją Janusza Gniteckiego i Stanisława Palki¹⁰, której zawartość stanowiły wystąpienia uczestników XIV sekcji, obradującej w ramach III Ogólnopolskiego Zjazdu Pedagogicznego. Omawiana

⁶ W czasie pobytu na międzyśrodowiskowym seminarium organizowanym przez Zbigniewa Kwiecińskiego (wtedy Dyrektora Instytutu Pedagogiki, przekształcanego później w Wydział Studiów Edukacyjnych) w UAM natrafiłam na otwarte drzwi do Zakładu Pedagogiki Ogólnej i Metodologii Badań Pedagogicznych, w którym sprzedawano wymienione broszury.

⁷ J. Gnitecki (1995). *Rozum pedagogiczny i granice racjonalności w pedagogice*. W: T. Hejnicka-Bezwińska (red.) *Racjonalność pedagogiki. Materiały z konferencji*. Bydgoszcz: Wydawnictwo WSP.

⁸ J. Gnitecki (1995). *Możliwości uprawiania pedagogiki ogólnej jako teorii krytycznej i metateorii*. W: T. Hejnicka-Bezwińska (red.) *Pedagogika ogólna. Tradycja – terażniejszość – nowe wyzwania*. Bydgoszcz: Wydawnictwo WSP.

⁹ J. Gnitecki, J. Rutkowiak (red.) (1999). *Pedagogika i edukacja wobec nadziei i zagrożeń współczesności. Materiały z III Ogólnopolskiego Zjazdu Pedagogicznego*. Warszawa – Poznań: PTP

¹⁰ J. Gnitecki, S. Palka (red.) (1999). *Perspektywy i kierunki rozwoju pedagogiki*. Warszawa-Poznań.

praca zbiorowa stanowi też piąty tom materiałów ze spotkań konferencyjnych Zespołu Pedagogiki Ogólnej. Tom ten stanowi zatem merytoryczny wkład Profesora Gniteckiego w prace Zespołu Pedagogiki Ogólnej KNP PAN. Jestem przekonana, że inspiracje z tej pracy płynące, jak również zawarte w autorskich pracach Profesora nie zostały do dzisiaj należycie zauważone i wykorzystane. Omawiany tom poświęcony był „wiedzy” o przedmiocie pedagogiki, która zdaniem Redaktorów może być analizowana pod względem: zasięgu, statusu poznawczego, okresu pojawienia się oraz lokalizacji społeczno-kulturowej i etnograficznej. W *Uwagach końcowych* stwierdzają, że mamy do czynienia ze zmianą statusu epistemologicznego wiedzy o wychowaniu. Ta zmiana spowodowana została odejściem od paradygmatu – jak piszą – „wiedzy ścisłej, pewnej, systematycznej i wewnętrznie niesprzecznej w kierunku wiedzy (wielo)paradygmatycznej”.

Niewielu osobom jest znana rola, jaką odegrał Profesor Gnitecki w momencie pewnego załamania w funkcjonowaniu tego Zespołu. Z całą odpowiedzialnością mogę potwierdzić, że był on jedną z pięciu osób, dzięki którym Zespół ten przetrwał, a jego uczestnicy mieli okazję do następnych spotkań oraz wnoszenia wkładu w zmianę i rozwój pedagogiki jako dyscypliny naukowej, przewyciężającej swoją ortodoksyjność paradygmatyczną i ideologiczną. Za zaangażowanie w rewitalizację pedagogiki ogólnej i budowanie jej nowego statusu chcę w imieniu całego Zespołu Pedagogiki Ogólnej oraz własnym złożyć wyrazy uznania i serdeczne podziękowanie.

Próbując dokonać pewnego podsumowania, można przypuszczać, że obszar zainteresowań Profesora (pedagogika ogólna, a szczególnie metodologia badań pedagogicznych) sprawił, że konsekwencją tego stało się uczestniczenie w „walce” – używając metafory wojennej (rewolucyjnej, radykalnej zmiany, konfliktu) – o charakterze paradygmatycznym, która wiązała się ze zmianą uprawiania pedagogiki w Polsce w latach dziewięćdziesiątych. Ta zmiana nie mogła nie uruchamiać mechanizmów obronnych w formie oporu. Piszę o tym, ponieważ jestem przekonana, że Profesorowi Januszowi Gniteckiemu przypadła rola outsidera. Mniemam, że stało się to wbrew woli i naturze naszego Kolegi. Pominę szczegółowe uzasadnienie tej tezy, ale wskażę kontekst rozumienia. Potoczne myślenie i mówienie o outsiderze akcentuje głównie jego zewnętrzną pozycję względem zjawisk, zdarzeń i procesów, czyli publicystycznie rzecz ujmując – bycie poza „układem”. W życiorysie Profesora można by znaleźć fakty potwierdzające tą tezę. Kontekstem mojego rozumienia pozycji i roli outsidera jest jednak praca Joanny Rutkowiak¹¹. Autorka – przywołując Mertonowską „doktrynę przynależności” oraz „doktrynę outsidera” – stwierdza, że od outsidera można i warto uczyć się, bo outsider – będąc poza „układem” – lepiej widzi. Najpełniej wartość outsidera wyraża zacytowana w pracy za Robertem Mertonem następująca idea (postulat, dyrektywa): „Członkowie społeczności naukowców i outsiderzy łączcie się. Nie macie nic do stracenia prócz waszych roszczeń. Możecie uzyskać wszystko, całą sferę rozumienia”.

Przywołując wiedzę o outsiderach w społecznościach uczonych, chcę wskazać kontekst uzasadnienia dla postulatu konieczności odczytania, poważnego odczytania tekstów napisanych przez Profesora Gniteckiego. Sama mam poczucie winy, ponieważ liczba książek autorskich (monografii), artykułów i rozpraw naukowych oraz prac wydanych pod redakcją tego znakomitego Uczzonego przekraczała możliwość uważnego ich przestudiowania, więc debatę z Autorem

¹¹ Zob. J. Rutkowiak (1997). *Szanse i bariery uczenia się od outsidera*. W: J. Rutkowiak (red.) *Uczenie się od outsidera. Perspektywa europejskiej pracy edukacyjnej*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.

WSPOMNIENIA

odkładałam na później. Tego później już nie będzie, pozostaje zatem tylko tyle, aby tym wspomnieniem zachęcić innych i siebie do podjęcia trudu bardziej wnikliwego i starannego włączenia tekstów Profesora Janusza Gniteckiego we współczesny dyskurs o edukacji. Szczególna rola w tym przypadku Zespołowi Pedagogiki Ogólnej KNP PAN oraz Radzie Programowej Seminariów Metodologii Pedagogiki.

To krótkie wspomnienie niech będzie więc wyrazem pamięci o naszym Koleździe i Uczonym, szczerze zaangażowanym w radykalną zmianę, dokonującą się w polskiej pedagogice jako dyscyplinie naukowej. Niech będzie też zachętą do tego, aby dany nam dorobek intelektualny został należycie wykorzystany.

Przewodnicząca Zespołu Pedagogiki Ogólnej KNP PAN

Prof. dr hab. Teresa Hejnicka-Bezwińska